

یادداشت‌واره‌ای درباره‌ی خواص غلات (به نقل از سفینه تبریز)

به کوشش نیکی ایوبی‌زاده

سفینه تبریز به قول زنده‌یاد، استاد حائری، کتابخانه‌ای بین‌الدفتین^۱ است که مجموعه‌ای از علوم و معارف اسلامی- ایرانی را در خود گنجانده و شماری از رسائل و مطالب مکتوب در آن منحصر بفرد است. محققان، مجموعه گرانمایه ابوالمجد تبریزی را بیشتر به حیث نسخه‌شناسی یا به لحاظ دارا بودن ارزش‌های ادبی و تاریخی، بررسی کرده‌اند، در حالی که مشتمل بر فواید و نکاتی در حوزه علوم و فنون نیز هست. نجوم، طب، رمل، حساب، موسیقی، کیمیا، خواص احجار و معادن کانی، فراست، آثار علوی و عطریات، از جمله معارف و مطالب علمی است که مدون سفینه تبریز (ابوالمجد تبریزی) به آنها توجه داشته و مطالبی را از این دانش‌ها در سفینه خود آورده که حاکی از علاقه‌اش نسبت به این‌گونه مباحث است. یکی از یادداشت‌های کوتاه ابوالمجد در سفینه تبریز، مطلبی با عنوان «خواص غلات» در ده باب است، که احتمالاً برگرفته از یک اثر طبّی است. در این یادداشت کوتاه، خواص طبّی غلات ده‌گانه (گندم، جو، باقلا، نخود، عدس، برنج، جلیان، گاورس، لوبیا، ماش)^۲ به طور موجز و فشرده، برشمرده شده است. خاصیت برخی از این غلات در مقوله کاغذسازی نیز قابل توجه است، چنان‌که اگر گندم را با روغن گاو بپزند و کاغذ تازه را میان آن بپیچند، در عرض یک روز، استحکام آن به اندازه کاغذ ده ساله می‌شود. ابوالمجد تبریزی، رساله خواص غلات را در روز سه‌شنبه سوم ماه محرم ۷۲۳ ق. تحریر نموده و ما در اینجا، نوشته او را بازخوانی کرده‌ایم.

۱. ر.ک: «سفینه تبریز، کتابخانه‌ای بین‌الدفتین»، نامه بهارستان، ش ۴، ۱۳۸۰، صص ۶۵-۷۸.

۲. ر.ک: سفینه تبریز، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۱، ص ۶۵۷.

[متن رساله]

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب خواص غلات و آن ده باب است:

باب ۱: صفت گندم

طبع او معتدل است، به قولی: گرم و تر و از آن نشاسته سازند. طبع نشاسته، سرد و گران است و نشاسته آماس بسیار و گرمی را نیک بود. و پوست گندم، گران و به قوت است و باد انگیزد و اگر گندم با گوگرد زرد بپزند و جایی پراکنند، هر مرغ که از آن بخورد، بیفتد. و همچنین اگر به روغن گاو بپزند و کاغذ تازه در میان گندم بپیچند، در روز، چنان شود که کاغذ ده ساله.

باب ۲: صفت جو

طبع او سرد و تر است و دجه جو سرد است، لیکن پوستش خشکی کند و چون پوست باز کنند و بپزند، شرابی گردد و چون باز خورند، تشنگی بنشانند و بر و سینه نرم کند. و اگر مداد به خامه رسد، به آرد جو بشویند، پاک شود. و اگر پوست کنده باشد نیز بپزند و آب آن باز خورند، کرم دراز از شکم پاک کند. و جو هند، چون برق زند، در زمان بروید. والله اعلم.

باب ۳: صفت باقلا

اگر روغن چراغ به خامه رسد، به آب باقلی پخته بشویند، پاک شود. و اگر با برگ... زهره و کبریت زرد بپزند و بط یا کلنگ بخورد، بیفتد. و طبع او گرم و خشک است و چون بپزند، گرم و نرم است. جماع را قوت دهد و چون به خشکی باز خورند، تب ربع ببرد و منفعت کند. والله اعلم.

باب ۴: صفت نخود

طبع نخود، گرم و نرم است. آب پشت بیافزاید و زنی که دشخوار زاید، بر وی زنده، سود دارد. و گفته‌اند که مار از نخود تر بگریزد و اگر برگ او را در سوراخ مار افکنند، یا بمیرد یا بگریزد.

باب ۵: صفت عدس

اگر عدس به روغن گاو بپزند و کبوتران بخورند، بیفتند. طبع او سرد و تر است. صفرا بنشانند و چون با سرکه جوشیده خورند، تب صفرا ببرد و قوت دهد. و خوردن عدس، دل روشن کند و اشک چشم بسیار کند و ادرار بگشاید و سرفه ببرد.

باب ۶: صفت برنج

[در] طبع برنج خلاف است در گرمی و سردی، اما در خشکی خلاف نیست و خوردن او تن را قوی کند و چون به افراط خورند، معده بیالاید و اگر آب برنج بگیرند و مروارید زرد بی... آب به آن بشویند، چنان شود که مراد او خواهد از نیکویی.

باب ۷: صفت جلیان

سرد و خشک است و باد انگیزد و سودا غلبه کند، لیکن خون را تسکین کند و آرد او اگر بر دمل اندانند، فایده کند و همچنین برگ او.

باب ۸: صفت گاورس

طبع او سرد و خشک است، لیک چون با شیر بپزند، شکم ببندد و گرمی و خشکی را سود دارد و رنگ روی نیکو کند.

باب ۹: صفت لوبیا

اگر لوبیا با جو بپزند و آب او یک استیر بگیرند و بازخورند، کرم دارو خورده از شکم پاک کند و اگر بر بیخ درختی کنند، خشک شود.

باب ۱۰: صفت ماش

طبع او سرد و خشک است و... سیاه انگیزد و تیرگی چشم آرد، اما خون را تسکین کند و درد چشم را و تب را مطلق سود دارد.

و الله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب

وتم الكتاب بحمد الملك الوهاب فی تاریخ المذکور اعلاه